

УДК 94(477.74-21):373.58«1856/1858»

О. О. Синявська

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М. І. ПИРОГОВ І РІШЕЛЬЄВСЬКИЙ ЛІЦЕЙ

Історія Півдня України, окремих аспектів освітнього та культурного розвитку регіону все частіше привертають увагу дослідників. З одного боку, інтерес зростає у зв'язку з актуалізацією питань духовності та освіти у сучасному суспільстві, з

іншого — з прагненням досягнути історію малої Батьківщини, знайти своє місце у колесі історії.

Рішельєвський ліцей — перший навчальний заклад вищого типу на Півдні України — був заснований стараннями одеського градоначальника А.-Е. Рішельє та його наступника О. Ланжерона. Указ про заснування ліцею був підписаний у травні 1817 року і з того часу він перетворився на провідний навчальний заклад та науковий центр південного регіону. До середини XIX ст. ліцей двічі переживав процеси реформування — наприкінці 1820-х років (реформи в період директорства І. Орлая) та на зламі 1830–1840-х років (після запровадження нового статуту у 1837 р.). Друга половина 1850-х — початок 1860-х років позначені змінами в керівництві Рішельєвського ліцею, організації навчального процесу, викладацькому житті та студентській повсякденності. Саме у цей період історія Рішельєвського ліцею тісно пов'язується з діяльністю видатного вченого і педагога Миколи Івановича Пирогова.

Народився М. І. Пирогов в Москві в сім'ї інтендантського чиновника. У другій половині 1820-х років він навчався на медичному факультеті Московського університету, а в 1832 році захистив докторську дисертацію. М. І. Пирогов викладав у Дерптському університеті, в Медико-хірургічній академії в Петербурзі, був автором численних наукових робіт, займався практичною хірургією в роки Кримської війни.

У 1856–1858 роках М. І. Пирогов призначений на посаду попечителя Одеського навчального округу. Природно, що увагу попечителя перш за все привернув стан справ у Рішельєвському ліцеї. Адже це був час підготовки загальнодержавних реформ, що мали стосуватися і освітньої сфери. Після Кримської війни загострилися недоліки ліцейської освіти, молоді люди віддавали перевагу навчанню в університетах, які давали можливість отримати в цілому більш ґрунтовну і більш престижну освіту.

Директором Рішельєвського ліцею у цей період був П. В. Беккер, який у 1857 році змінив на цій посаді М. Н. Мурзакевича. Майже відразу після прибуття до Одеси, М. І. Пирогов направив запит Раді Рішельєвського ліцею і практично відразу ж отримав відповідь. Викладачі ліцею вказували на відсутність ґрунтовної професійної підготовки студентів як головну ваду системи навчання і пропонували ряд заходів, здатних його по-

долати, зокрема провести перерозподіл навчальних предметів із зосередженням загальних дисциплін на перших курсах та продовження терміну навчання до чотирьох років. Кращим засобом подолання недоліків ліцею викладачі вважали перетворення його на університет [3, 11–13].

Витоки ідеї заснування в Одесі університету сягали періоду попечительства Д. М. Княжевича. Тож не дивно, що в інтелектуальному середовищі Одеси і зокрема Рішельєвського ліцею другої половини 1850-х років ідея перетворення ліцею на університет була надзвичайно актуальною, що і знайшло виявлення в доповідних записках ліцейських викладачів. Пропозиції знайшли відгук у М. І. Пирогова, і вже 20 січня 1857 року він подав міністру народної освіти доповідну записку «О ходе образования в Новороссийском крае и о вопиющей необходимости преобразования учебных заведений», в якій піддав різкій критиці всю систему навчання та виховання в Росії загалом та в південному регіоні зокрема і вимагав докорінних змін у цій галузі.

Попечитель бачив два засоби для подолання недоліків: один — «радикальний і вірний», а інший — «тимчасовий і паліативний». Під першим засобом розумілося перетворення Рішельєвського ліцею на університет з трьома факультетами: історико-філологічним, фізико-математичним та медичним. Тимчасовий засіб, на думку М. І. Пирогова, включав покращення ліцейського курсу навчання шляхом надання йому більш професійного характеру та продовження терміну навчання до чотирьох років. Аргументуючи необхідність заснування в Одесі університету, попечитель вимагав забезпечити тісний зв'язок між загальною і спеціальною освітою, актуалізував питання практичного значення отриманої ліцеїстами освіти. Джерело грошових витрат на заснування університету, крім штатної суми, М. І. Пирогов вбачав у встановленні збору за хліб, який вивозять за кордон не тільки з Одеси, а й з інших портів Чорного та Азовського морів (за його підрахунками, попередня сума за 10 років значно перевищила б 16 000 рублів), пожертвування дворянства та міста [2].

Втім, думки щодо необхідності створення в південному краї університету виходили не тільки від викладачів ліцею та попечителя М. І. Пирогова. У 1857 році літератор Н. В. Кукольник

вернувся до міністерства народної освіти з проектом заснування Азовського університету в Таганрозі. З боку М. І. Пирогова ця пропозиція зустріла рішучий опір. Попечитель наполягав на тому, що університет повинен виникнути саме на базі ліцею.

Найбільш суттєвою перешкодою у справі перетворення ліцею на університет виявилася нестача коштів. Щоб обійти цю перешкоду, особливий комітет Рішельєвського ліцею під головуванням директора П. В. Беккера у складі інспектора Й. Г. Міхневича, викладачів О. М. Богдановського, М. П. Смирнова, Р. В. Орбинського підготував у липні 1857 року новий проект, що передбачав відмову від занадто дорогого медичного факультету та заснування університету в складі трьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного та юридичного [3, 36–37].

Важливе значення мав перехід ліцею до новозбудованих приміщень по вулиці Дворянській у 1857 році. Під час урочистої церемонії відкриття М. І. Пирогов виступив з промовою про символічність ліцейського новосілля, що має знаменувати собою початок корінної перебудови навчального закладу [5]. Нові ліцейські приміщення підходили для розміщення в них майбутнього університету.

У роки попечительства М. І. Пирогова відбулася спроба запровадити студентське самоврядування в ліцеї. За спогадами сучасників М. І. Пирогова, він справляв на студентів позитивне враження своєю освіченістю, часто особисто розмовляв зі студентами, беручи до уваги їх думки, що позитивно впливало на поведінку ліцейстів. Клопотаннями М. І. Пирогова в ліцеї було створено студентський Совісний суд, в обов'язки якого входили розгляд та попередження проступків ліцейстів, затверджено його склад та регламент діяльності. Від М. І. Пирогова вийшла ще одна пропозиція — створення загальних ліцейських зборів, своєрідного клубу студентів і викладачів на зразок Академічної мусси при Дерптському університеті [1, арк. 1–2]. У січні 1858 року попечителем затверджені нові «Правила» для студентів Рішельєвського ліцею.

Серед викладачів ліцею було чимало однодумців М. І. Пирогова — директор П. В. Беккер, виконуючий обов'язки інспектора, а потім і директора ліцею професор О. М. Богдановський, викладачі М. П. Смирнов, М. С. Влас'єв, Р. В. Орбинський.

Розуміючи значення і вплив друкованого слова, М. І. Пирогов в 1858 році передав Рішельєвському ліцею право на видання газети «Одесский вестник», яка раніше видавалася при канцелярії генерал-губернатора. Редагували газету в цей період викладачі ліцею О. І. Георгієвський та О. М. Богдановський.

Перейшовши до рук ліцейських викладачів, «Одесский вестник» став своєрідним громадським рупором південного регіону. Одним з головних питань, що обговорювалися на сторінках газети, стали проблеми розвитку освіти. Зрозуміло, що найактивнішими дописувачами з цієї тематики були викладачі Рішельєвського ліцею. Так, О. М. Богдановський звертався до проблем юридичної освіти у тодішньому суспільстві, М. С. Власьєв висвітлював роль вчителя в громадському русі, Р. В. Орбинський започаткував дискусію про зміст гімназійної освіти [4]. Низка статей — «Одесская талмуд-тора», «Быть и казаться», «Нужно ли бить детей и бить в присутствии других детей» — належали перу самого М. І. Пирогова. Але ліберальний характер «Одесского вестника», публікація злободенних матеріалів привели до конфлікту редакції газети і місцевої адміністрації, що закінчився «поверненням» газети у підпорядкування генерал-губернатору.

Як бачимо, на посаді попечителя Одеського навчального округу М. І. Пирогов розвинув бурхливу діяльність. Але його погляди на необхідність надання університетам самостійності, запровадження самоврядування розглядалися урядом як протест проти існуючих форм правління та чиновницьке свавілля. Внаслідок цього у 1858 році М. І. Пирогова переведено на посаду попечителя Київського навчального округу, а з призначенням на посаду міністра народної освіти графа Д. А. Толстого він і зовсім залишив педагогічну діяльність.

Література

1. Держархів Одеської області. — Ф. 44. — Оп. 3 (1857). — Спр. 101.
2. Докладная записка «О ходе образования в Новороссийском крае и о вопиющей необходимости преобразования учебных заведений», 1857 // Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения / отв. редактор А. Н. Алексюк. — М., 1985. — С. 56–70.
3. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. Историческая записка и академические списки / А. И. Маркевич. — Одесса, 1890. — 734 с.

4. Одесский вестник. — 1858. — 25 февраля; 15, 22 марта; 22 мая; 9, 11 сентября.
5. Пирогов Н. И. Новоселье лицея / Пирогов Н. И. // Одесский вестник. — 1857. — 12 сентября.

SUMMARY

The article deals with the activities of M. Pirogov as trustee of the Odessa school district, aimed at improvement of education in the Riche-lieu Lyceum and turning it into a university.